

مجموعه

«دو سده سخنوری»

زمینه و زمانه‌ی سخنوری

سعدی، خواجو و حافظ

(۴)

جغرافیای تاریخی شیراز

در سده‌های هفتم و هشتم هجری

دکتر مصطفی ندیم

جغرافیای تاریخی شیراز
در سده‌های هفتم و هشتم هجری

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

-
- سرشناسه: ————— ندیم، مصطفی، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور: ————— جغرافیای تاریخی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم هجری / مصطفی ندیم:
مشخصات نشر: ————— تهران: نشر خاموش، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ————— ۳۴۴ ص:؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
فروست: ————— مجموعه دو سده سخنوری (زمینه و زمانه سخنوری سعدی، خواجه و حافظ).
شابک: ————— ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴۲-۰۵-۸ دوره؛ ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۳۶-۹۹-۲
وضعیت فهرست نویسی: ————— فیبا
یادداشت: ————— نمایه.
موضوع: ————— شیراز -- جغرافیای تاریخی -- قرن ۷-۸ق.
موضوع: ————— Shiraz (Iran) -- Historical geography -- 13th-14th centuries
موضوع: ————— شیراز -- آثار تاریخی
موضوع: ————— Shiraz (Iran) -- Antiquities
شناسه افزوده: ————— حسن‌لی، کاووس، ۱۳۴۱ -
شناسه افزوده: ————— معینی، فرزانه، ۱۳۴۲ -
رده‌بندی کنگره: ————— DSR۲۰۹۷
رده‌بندی دیویی: ————— ۹۵۵/۶۲۲۲
شماره کتابشناسی ملی: ————— ۵۸۱۳۸۳۱
-

جغرافیای تاریخی شیراز

در سده‌های هفتم و هشتم هجری

مصطفی ندیم

دانشگاه شیراز

نشر دانشگاه شیراز

نشر خاموش

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

این مجموعه کتاب، نتیجه‌ی یکی از فعالیت‌های علمی «کرسی پژوهشی حافظ» است.

نام کتاب:	جغرافیای تاریخی شیراز
نویسنده:	در سده‌های هفتم و هشتم هجری دکتر مصطفی ندیم
سروراستار و ناظر علمی مجموعه:	دکتر کاووس حسن‌لی
دستیار پژوهشی مجموعه:	دکتر فرزانه معینی
ویرایش:	مؤسسه گنجینه (الهام خواست خدایی - مسعود هوشیاری)
طرح جلد و صفحه‌آرایی:	مجید شمس‌الدین
چاپ و صحافی:	نقطه
چاپ / شماره‌گان:	اول ۱۳۹۸ / ۱۵۰۰ نسخه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۰۳۶-۹۹-۳
شابک دوره:	۹۷۸-۶۲۲-۶۹۴۲-۰۵-۸
قیمت:	۷۴۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر برای نشر خاموش محفوظ است.

ارتباط با نشر خاموش: ۰۹۱۲۰۱۷۸۱۹۴ | ۰۹۱۳۱۷۸۱۹۲۰

www.khamooshpub.com | www.khamooshpub.com | @khamooshpub

تهران، ولنجک، خیابان گلستان سوم، پلاک ۳، همکف

هرگونه کپی‌برداری، برداشت و اقتباس از تمام یا قسمتی از این اثر، منوط به اجازه‌کشی ناشری باشد

مرکز پخش: پخش ققنوس، میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، بن بست مبین، شماره ۴
تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۰۸۶۴۰ / ۰۲۱-۶۶۴۶۰۰۹۹

مرکز پخش: پخش چشمه، بلوار دماوند، بعد از سه راه تهران پارس بلوار اتحاد، اتحاد ۱۱، پلاک ۸
تلفن: ۰۲۱-۷۷۷۸۸۵۰۲ / ۰۲۱-۷۷۱۴۴۸۰۸ / ۰۲۱-۷۷۱۴۴۸۲۱

فروشگاه: کتابفروشی توس، خیابان انقلاب، نبش خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸
تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۶۱۰۰۷

جغرافیای تاریخی شیراز

فهرست

کلیات	۲۷
مقدمه	۲۹
حیات سیاسی شیراز در قرون ششم تا هشتم	۳۳
اختلاف در منابع به ویژه اختلاف در نام افراد و محل دفن آن‌ها	۴۶
تکرار گفته‌ها بدون تحقیق و بررسی	۴۶
محققان در آن دوره برخی از مکان‌ها را یکی دانسته‌اند	۴۷
شباهت نام برخی از بزرگان	۴۷

نقد و بررسی منابع	۴۹
منابع دست اول	۵۲
احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم	۵۲
تاریخ آل مظفر	۵۵
تاریخ و صاف	۵۶
سفرنامه‌ی ابن بطوطه	۵۸

- ۶۱..... شد الازار فی حظ الاوزار عن زوارالمزار
- ۶۳..... شیرازنامه
- ۶۷..... فارس نامه‌ی ابن بلخی
- ۷۰..... کامل التواریخ
- ۷۱..... ملتمس الاحباء خالصاً من الریاء
- ۷۳..... مواهب الہی
- ۷۴..... نزہة القلوب
- ۷۶..... منابع دست دوم
- ۷۶..... آثار عجم
- ۷۸..... تاریخ روضة الصفا
- ۸۱..... دستورالوزراء
- ۸۲..... فارسنامه‌ی ناصری
- ۸۴..... مجمع الانساب
- ۸۶..... مطلع السعدین و مجمع البحرین
- ۸۸..... منتخب التواریخ
- ۸۹..... منابع جدید
- ۸۹..... اقلیم فارس، آثار تاریخی و اماکن باستانی فارس
- ۹۰..... بزرگان شیراز
- ۹۱..... بناهای تاریخی و آثار هنری جلگه‌ی شیراز
- ۹۱..... تاریخ آل مظفر
- ۹۲..... تاریخ بافت قدیم شیراز
- ۹۴..... تاریخ شیراز، از آغاز تا ابتدای سلطنت کریم خان
- ۹۵..... تاریخ عصر حافظ
- ۹۶..... شیراز در روزگار حافظ، شکوهمندی شهر ایرانی در قرون وسطی

- ۹۹..... مدخل‌های جغرافیای تاریخی شیراز در قرون هفتم و هشتم
- ۱۰۱..... آب انبار
- ۱۰۳..... آب‌خانه جعفرآباد

۱۰۴	آب رکن آباد
۱۰۶	آب سعدی
۱۰۷	آرامگاه
۱۰۸	آرامگاه باباکوهی
۱۰۹	آرامگاه احمد بن موسی (ع)
۱۰۹	شاهچراغ
۱۱۳	آرامگاه شیخ ابوزرعه
۱۱۴	آرامگاه شیخ ابوشجاع
۱۱۴	آرامگاه خواجوی کرمانی
۱۱۴	آرامگاه سعدی
۱۱۶	آرامگاه شیخ سلم
۱۱۷	آرامگاه سیویه
۱۱۷	آرامگاه شاه منذر
۱۱۸	آرامگاه سید شریف جرجانی
۱۱۸	آرامگاه شیخ شمس الدین محمد صادق
۱۱۹	آرامگاه شیخ شیرویه
۱۱۹	آرامگاه علمدار
۱۲۰	آرامگاه عماد الدین محمود وزیر شاه شجاع
۱۲۰	آرامگاه ابوالسائب
۱۲۲	بازار
۱۲۵	بازار باغ نو
۱۲۵	بازار بیزازان
۱۲۵	بازار کفش دوزان
۱۲۶	بازار مسگرها
۱۲۶	بازار میوه فروشان
۱۲۷	باغ
۱۲۹	باغ ارم
۱۳۱	باغ صبح آباد
۱۳۱	باغ طفا

- ۱۳۲..... باغ قراچه
- ۱۳۲..... برم‌دلک
- ۱۳۳..... بقعه
- ۱۳۳..... بقعه‌ی ابن خفیف
- ۱۳۶..... بقعه‌ی بدلیه
- ۱۳۶..... بقعه‌ی شیخ‌حسن کیا
- ۱۳۷..... بقعه‌ی شیخ‌روزبهان بقلی
- ۱۴۰..... بقعه‌ی زرکوب
- ۱۴۱..... بقعه‌ی علی‌بن حمزه (ع)
- ۱۴۲..... بقعه‌ی کسایی
- ۱۴۲..... بقعه‌ی محمد بن موسی (سید میر محمد)
- ۱۴۳..... بقعه‌ی مسعود بن مظفر بن محمد شیرازی
- ۱۴۳..... بقعه‌ی مشهد حریصی
- ۱۴۴..... بند
- ۱۴۵..... بند امیر
- ۱۴۷..... مور منظومه‌ی لاله‌رخ
- ۱۴۸..... بند فخرستان
- ۱۴۸..... بند قصار
- ۱۴۸..... پل
- ۱۴۹..... پل چگنم
- ۱۴۹..... تخت ضرابی
- ۱۵۰..... تکیه
- ۱۵۱..... تکیه‌ی چهل‌تنان
- ۱۵۲..... تکیه‌ی هفت‌تنان
- ۱۵۴..... تنگ
- ۱۵۴..... تنگ‌ی الله‌اکبر
- ۱۵۵..... تنگ سعدی
- ۱۵۵..... حصار شهر
- ۱۵۸..... حظیره

- ۱۵۸ حظیره‌ی ابوالحسن کردویه
- ۱۶۰ حظیره‌ی شیخ احمد
- ۱۶۰ حظیره‌ی مولانا روح الدین محمد بن ابی بکر بلدی
- ۱۶۱ حظیره‌ی فریدالدین روزبهان
- ۱۶۱ حظیره‌ی شمس الدین صفی
- ۱۶۲ حمام
- ۱۶۳ حمام کردوجین
- ۱۶۳ حوض ماهی
- ۱۶۴ خانقاه
- ۱۶۶ خانقاه شیخ ابراهیم یوریایی
- ۱۶۶ خانقاه شیخ جمال الدین حسین بن محمد معروف به سرده
- ۱۶۸ خانقاه رکن الدین
- ۱۶۹ خانقاه شیخ شهاب الدین
- ۱۷۰ خانقاه فقیه صائن الدین
- ۱۷۰ خانقاه شیخ عزالدین مسعود
- ۱۷۱ خانقاه شیخ نجیب الدین علی بن بزغش
- ۱۷۲ خانه‌ی امیر بهلول
- ۱۷۲ دارالسیاده
- ۱۷۵ دارالشفای
- ۱۷۶ دارالشفای اتابک مظفرالدین قتلغ خان ابوبکرین سعد بن زنگی
- ۱۷۷ دارالشفای شاه شجاع
- ۱۷۷ دارالحديث
- ۱۷۷ در
- ۱۷۷ درخداش
- ۱۷۷ دروازه‌ها
- ۱۷۹ دروازه‌ی اصطخر
- ۱۸۱ دروازه‌ی باب نو
- ۱۸۱ دروازه‌ی باغ نو
- ۱۸۱ دروازه‌ی بند آستانه

- ۱۸۲..... دروازه‌ی بیضا.....
- ۱۸۲..... دروازه‌ی خدش.....
- ۱۸۳..... دروازه‌ی دراک موسی.....
- ۱۸۳..... دروازه‌ی سلم.....
- ۱۸۴..... دروازه‌ی سعادت.....
- ۱۸۴..... دروازه‌ی شوشتر.....
- ۱۸۴..... دروازه‌ی غسان.....
- ۱۸۴..... دروازه‌ی فسا.....
- ۱۸۵..... دروازه‌ی قرآن.....
- ۱۸۶..... دروازه‌ی کازرون.....
- ۱۸۶..... دروازه‌ی کوار.....
- ۱۸۷..... دروازه‌ی مندر.....
- ۱۸۸..... دروازه‌ی مهندر.....
- ۱۸۸..... دروازه‌ی موردستان.....
- ۱۸۹..... رباط.....
- ۱۸۹..... رباط شیخ ابراهیم کرجی.....
- ۱۹۰..... رباط آبش خاتون.....
- ۱۹۱..... رباط شیخ ابوبکر برکر.....
- ۱۹۱..... رباط اتابک زنگی بن مودود.....
- ۱۹۱..... رباط شیخ افضل الدین.....
- ۱۹۲..... رباط امینی.....
- ۱۹۲..... رباط شیخ بهاء الدین محمد.....
- ۱۹۲..... رباط جلال الدین طیار.....
- ۱۹۳..... رباط خانز.....
- ۱۹۳..... رباط نزدیک دروازه‌ی کازرون.....
- ۱۹۳..... رباط سردوز.....
- ۱۹۴..... رباط سعید الدین بلیانی.....
- ۱۹۴..... رباط ضیائیه.....
- ۱۹۵..... رباط شیخ فخرالدین احمد بن شمس الدین باغ‌نوی.....

- ۱۹۵..... رباط قطب‌الدین ایچی
- ۱۹۶..... رباط مقاریضی
- ۱۹۹..... رباط فقیه نجم‌الدین محمود
- ۲۰۰..... رود خرم‌دره
- ۲۰۲..... زاویه
- ۲۰۳..... زاویه‌ی شیخ شمس‌الدین سمنانی
- ۲۰۵..... زاویه‌ی شیخ صالح زرکوب
- ۲۰۵..... زاویه‌ی سیدنصره‌الدین
- ۲۰۵..... سقایه
- ۲۰۶..... صحرا
- ۲۰۸..... صحرای جمفرآباد
- ۲۰۹..... صحرای قاضی
- ۲۱۰..... صحرای مصلی
- ۲۱۱..... طاق
- ۲۱۲..... طاق کسری شاه‌ابواسحق اینجو
- ۲۱۳..... فتح‌آباد
- ۲۱۴..... فیل‌خانه‌ی عضدی
- ۲۱۷..... قبرستان
- ۲۱۹..... قبرستان ام‌کلثوم و شیرویه
- ۲۲۳..... قبرستان باغ‌نو
- ۲۲۳..... قبرستان باهلیه
- ۲۲۴..... قبرستان دارالسلام
- ۲۲۵..... قبرستان عتیق
- ۲۲۶..... قبرستان شیخ‌کبیر
- ۲۲۸..... قبرستان مصلی
- ۲۲۹..... قلعه
- ۲۳۱..... قلعه‌ی پهن‌در
- ۲۳۶..... قنات
- ۲۳۷..... قنات زنگی

۲۳۸.....	قنات سعدی
۲۳۹.....	کاخ
۲۴۰.....	کاخ شاه‌شایخ ابواسحاق
۲۴۱.....	کاخ جلال‌الدین مسعودشاه
۲۴۲.....	کاخ قراچه
۲۴۲.....	کوچه
۲۴۳.....	کوچه‌ی باغ
۲۴۳.....	کوچه‌ی برمکیان
۲۴۳.....	کوچه‌ی ترک
۲۴۴.....	کوچه‌ی دشتک
۲۴۴.....	کوچه‌ی زندان
۲۴۵.....	کوچه‌ی سختویه
۲۴۵.....	کوچه‌ی سنبک
۲۴۶.....	کوچه‌ی سنگی
۲۴۶.....	کوچه‌ی شیراز
۲۴۷.....	کوچه‌ی معرفین
۲۴۷.....	کوه
۲۴۹.....	کوه باباکوهی
۲۴۹.....	کوه برم‌دلک
۲۴۹.....	کوه چهل‌مقام
۲۵۰.....	کوه دراک
۲۵۱.....	کوه مشرفی
۲۵۱.....	گازرگاه
۲۵۱.....	گنبد
۲۵۲.....	گهواره‌ی دیو
۲۵۴.....	مجموعه بناها
۲۵۴.....	بناهای اتابک مظفرالدین ابوبکرین سعدین زنگی
۲۵۸.....	بناهای اتابک مظفرالدین ابوشجاع سعدین زنگی
۲۶۰.....	بناهای امیرفخرالدین ابوبکر وزیر

- ۲۶۱..... بناهای امیرمقرب‌الدین وزیر
- ۲۶۲..... بناهای تاج‌الدین وزیر
- ۲۶۳..... بناهای سنقرین مودود
- ۲۶۵..... بناهای مجدالدین رومی
- ۲۶۵..... محلات
- ۲۶۸..... محله‌ی ایمن‌آباد
- ۲۶۸..... محله‌ی باغ
- ۲۶۹..... محله‌ی باغ‌قتلغ
- ۲۶۹..... محله‌ی باغ‌نو
- ۲۷۰..... محله‌ی بال‌رود
- ۲۷۱..... محله‌ی بال‌گت
- ۲۷۲..... محله‌ی خداش
- ۲۷۲..... محله‌ی دباغ‌ها
- ۲۷۳..... محله‌ی درب‌اصطخر
- ۲۷۴..... محله‌ی درب‌سلم
- ۲۷۴..... محله‌ی دربندان
- ۲۷۵..... محله‌ی درخفیف
- ۲۷۵..... محله‌ی دروازه‌ی کازرون
- ۲۷۷..... محله‌ی دژک
- ۲۷۷..... محله‌ی دشتک
- ۲۷۸..... محله‌ی سختویه
- ۲۷۸..... محله‌ی سراجان
- ۲۷۹..... محله‌ی سرپولک
- ۲۸۰..... محله‌ی شیراز
- ۲۸۰..... محله‌ی قاضی
- ۲۸۰..... محله‌ی گنج‌پزان
- ۲۸۱..... محله‌ی نامدار
- ۲۸۱..... مدرسه
- ۲۸۳..... مدرسه‌ی اتابک منکوبرس

- ۲۸۳..... مدرسه‌ی امیرصدرالدین
- ۲۸۳..... مدرسه‌ی امینی
- ۲۸۴..... مدرسه‌ی بنجیر
- ۲۸۵..... مدرسه‌ی بی‌بی دختران
- ۲۸۶..... مدرسه‌ی ناشی‌خاتون
- ۲۸۷..... مدرسه‌ی جمال‌الدین
- ۲۸۷..... مدرسه‌ی خاتون کردوجین
- ۲۸۸..... مدرسه‌ی رضویه
- ۲۸۹..... مدرسه‌ی زاهدیه
- ۲۸۹..... مدرسه‌ی سادات
- ۲۹۱..... مدرسه‌ی سامیه
- ۲۹۱..... مدرسه‌ی شریفی
- ۲۹۳..... مدرسه‌ی عضدی
- ۲۹۴..... مدرسه‌ی عمید
- ۲۹۵..... مدرسه‌ی فزاری
- ۲۹۶..... مدرسه‌ی قراچه
- ۲۹۷..... مدرسه‌ی قوامیه
- ۲۹۸..... مدرسه‌ی کیاییه
- ۲۹۹..... مدرسه‌ی لالا
- ۲۹۹..... مدرسه‌ی مجدیه
- ۳۰۱..... مدرسه‌ی مسمودیه
- ۳۰۱..... مدرسه‌ی مشرفی
- ۳۰۱..... مدرسه‌ی ملک‌خاتون
- ۳۰۲..... مدرسه‌ی نجیبیه
- ۳۰۲..... مدرسه‌ی نصیرییه
- ۳۰۳..... مسجد
- ۳۰۴..... مسجد باغ‌نو
- ۳۰۵..... مسجد باهلیمان
- ۳۰۵..... مسجد بغدادی

- ۳۰۶..... مسجد جامع عتیق
- ۳۱۰..... مسجد جامع نو
- ۳۱۳..... مسجد جنازه
- ۳۱۵..... مسجد حاجی رکن الدین
- ۳۱۶..... مسجد حاجی علی عصار
- ۳۱۶..... مسجد نامدار
- ۳۱۷..... مسجد یحیی
- ۳۱۸..... مناره
- ۳۱۸..... میدان
- ۳۱۹..... میدان سعادت
- ۳۲۲..... تبارشناسی
- ۳۲۲..... اتابکان سلجوقی
- ۳۲۲..... فضلوپه
- ۳۲۲..... رکن الدوله خمارتگین
- ۳۲۲..... جلال الدین چاولی سقاویه
- ۳۲۲..... اتابک قراچه
- ۳۲۲..... اتابک منکوبرس
- ۳۲۲..... اتابک بوزابه
- ۳۲۳..... سلطان ملک شاه
- ۳۲۳..... اتابکان سلغری
- ۳۲۳..... ستقرین مودود سلغری (۵۴۳ تا ۵۵۷ ق)
- ۳۲۳..... اتابک زنگی بن مودود (۵۵۷ تا ۵۷۱ ق)
- ۳۲۳..... اتابک نکه بن زنگی (۵۷۱ تا ۵۹۱ ق)
- ۳۲۴..... اتابک سعد بن زنگی (۵۹۱ تا ۶۲۳ ق)
- ۳۲۴..... اتابک سعد بن ابوبکر بن سعد
- ۳۲۴..... اتابک محمد بن سعد بن ابوبکر بن سعد (۶۵۸ تا ۶۶۰ ق)
- ۳۲۵..... اتابک محمد شاه بن سلغرشاه بن اتابک سعد بن زنگی
- ۳۲۵..... سلجوق شاه بن سلغرشاه بن اتابک زنگی
- ۳۲۵..... اتابک آبش خاتون (۶۶۲ تا ۶۸۴ ق)

- ۳۲۵..... حکمرانی امرای مغول
- ۳۲۵..... انکیانو
- ۳۲۶..... امیرسوغنچاق
- ۳۲۶..... حکمرانی سعدالدوله یهودی
- ۳۲۶..... حکمرانی شیخ الاسلام جمال الملة والدين ابراهيم ابن شيخ محمد طیبی
- ۳۲۷..... آل اینجو
- ۳۲۸..... آل مظفر

مقدمه‌ی سرویراستار و ناظر علمی مجموعه

در یکی از روزهای تابستان ۱۳۹۶ آقای مهدی حسینی (که اوراپیش‌تر نمی‌شناختم) با من تماس گرفتند و درباره‌ی همکاری برای ساخت فیلمی در پیوند با سعدی، خواجو و حافظ گفت‌وگو کردند و برای مشورت درباره‌ی چند و چون آن کار، درخواست کردند تا دیداری داشته باشیم. قرار دیدار برای فردای آن روز گذاشته شد. آقای حسینی زمان مقرربه دفتر کار من در بخش فارسی دانشگاه شیراز آمدند و پس از معرفی بنیاد خیریه‌ی فرهنگی صدر هاشمی نژاد و فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی آن، درباره‌ی تصمیم آن بنیاد برای ساخت مجموعه‌ای تلویزیونی (سریال ۹۰ قسمتی و فیلم سینمایی) درباره‌ی سعدی و حافظ توضیح دادند و درخواست کردند مسئولیت علمی و پژوهشی این مجموعه را بپذیرم. توضیحات آقای حسینی و تأکید او بر ساخت اثری شاخص، فاخر و عظیم در سطح آثار بین‌المللی و آمادگی کامل بنیاد صدر برای تأمین هزینه‌های تولید و ساخت آن، برای کسی مانند من که دلبسته‌ی چنین اقدامات بزرگ فرهنگی هنری هستم، برانگیزاننده

بود؛ اما به دلیل تردیدی که در تحقق این‌گونه رویاها داشتیم و تا آن روز نیز نامی از آن بنیاد نشنیده بودم، نتوانستم سخنان شوق‌انگیز او را جدی بگیرم. پی‌گیری‌های آغازین آقای حسینی، باعث شد نشست‌های دوجانبه‌ی ما در پاییز و زمستان ۱۳۹۶ ادامه یابد. در این نشست‌ها درباره‌ی ابعاد مختلف طرح و سازوکارهای اجرایی آن ساعت‌ها گفت‌وگو کردیم و من کم‌کم احساس کردم فرصتی مغتنم پیش آمده که می‌توان از آن برای پژوهشی شایسته بهره برد و آثاری را برای آیندگان پدید آورد. در همین مدت قرار شد در آن مجموعه‌ی نمایشی به خواجوی کرمانی نیز پرداخته شود؛ از همین رو پیشنهاد کردم به جای عنوان بلند «طرح سریال ۹۰ قسمتی سعدی، خواجو و حافظ» عنوان کوتاه‌تری چون: «طرح خورشیدهای سه‌گانه» جایگزین شود که شد.

در نشست‌های نخستین بر ضرورت پژوهشی مستقل، دقیق، علمی، گسترده و همه‌جانبه برای این‌گونه از آثار تأکید کردم و آقای حسینی در همه‌ی موارد با من اظهار هم‌نظری می‌کردند. با توجه به این که تهیه‌ی چنین مجموعه‌ی نمایشی، چنانچه به شایستگی صورت گیرد و به خوبی انجام پذیرد، اقدامی بسیار ارزشمند خواهد بود، بالاخره مسئولیت پژوهش این اثر را - به شرط اختیار کامل در مرحله‌ی پژوهش - در بهمن ماه ۱۳۹۶ پذیرفتم.

سپس با بسیاری از متخصصان و صاحب‌نظران گفت‌وگو کردم تا طرح کلی (نقشه‌ی راه) را تدوین کنم. می‌توانستم از پژوهش‌های پیشین خودم استفاده و متنی تازه را بازتولید کنم؛ برای نمونه می‌شد متن کتاب «دریچه‌ی صبح» (بازشناسی زندگی و سخن سعدی) و کتاب «چشمه‌ی خورشید» (بازشناسی زندگی و سخن حافظ) را که پیش از این نوشته بودم و منتشر شده است، و اتفاقاً ترجمه‌ی هردو کتاب هم چاپ شده است، با گسترش برخی فصل‌ها و تغییراتی در فصل‌های دیگر آماده کرد و برای نگارش فیلم‌نامه تحویل داد؛ اما این کار را نکردم. به نظرم رسید شایسته‌تر آن است که کاری متفاوت صورت پذیرد تا دستاورد این پژوهش به سرنوشت پژوهش‌هایی که برای سریال‌ها و فیلم‌های دیگر انجام گرفته، دچار نشود که به‌گونه‌ی «یک بار مصرف»، تنها برای همان مقصود خاص،

قابل بهره‌برداری است. از همین رو تصمیم گرفتیم با بهره‌گیری از توان همکاران دیگر و با سفارش تألیف به آن‌ها زمینه‌ی تولید آثاری مستقل و تازه را فراهم آوریم؛ تا این آثار هم متن‌هایی مناسب برای تدوین فیلم‌نامه و ساخت این سریال باشند و هم مرجعی جامع برای هرگونه تحقیق و بهره‌برداری دیگر که به این موضوعات در آینده مربوط می‌شوند. در این صورت حتی اگر تهیه‌کنندگان و سازندگان فیلم به هر دلیل از تصمیم خود بازگردند و ساخت این سریال و فیلم به نتیجه نرسد، مجموعه‌ای از کتاب‌های ارزشمند تولید و به مردم فرهنگ ورکشور پیش کش می‌شود.

برای کمک به فیلم‌نامه‌نویس، کارگردان و سازندگان مجموعه‌ی نمایشی یادشده بی‌گمان باید اطلاعات مورد نیاز آن‌ها از جمله موارد زیر، براساس منابع معتبر (قدیم و جدید) گردآوری، بازخوانی و تدوین می‌شود:

- بررسی تحولات سیاسی و اجتماعی در سده‌های هفتم و هشتم (دوران زندگی سعدی، خواجو و حافظ) و بازنمایی تصویری نزدیک به واقعیت از جامعه در این دو قرن با شناسایی و معرفی طبقات مختلف جامعه و چگونگی ارتباط آن‌ها با یکدیگر؛ تا از این راه، چگونگی ارتباط شاعران سه‌گانه با طبقات و گروه‌های مختلف جامعه، به‌ویژه دستگاه‌ها و خاندان‌های حکومتی، روشن‌تر شود.
- بازشناسی سیر زندگی هر کدام از این سه سخنور نامی با دوره‌بندی آن و معرفی شخصیت‌های ادبی، علمی، دینی، فلسفی، عرفانی و... که با این شاعران هم‌دوره بوده‌اند.

- بررسی جغرافیای تاریخی شهرهای شیراز و کرمان در سده‌ی هفتم و هشتم (بازارها، محله‌ها، مساجد، مدارس، بیمارستان‌ها، زیارتگاه‌ها و...) و عناصر گوناگون فرهنگ مردم شیراز و کرمان در سده‌ی هفتم و هشتم (شناسایی انواع آیین‌ها، باورها، پوشش‌ها، داروها، غذاها، ظروف، ابزار جنگی، لوازم و شیوه آرایش و...).

برپایه‌ی آنچه گفته شد بر آن شدم تا یک مجموعه کتاب را طراحی کنم و به یادگار بگذارم، حتی اگر سفارش دهندگان با چنین اقدامی موافق نباشند، پس از

گفت‌وگوهای تخصصی با برخی از دوستان همدل، موضوعات اصلی پژوهش تعیین گردید و سفارش تألیف داده شد که حاصل آن (به ترتیب الفبا)، آثار زیر است:

۱. تاریخ اجتماعی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر هادی پیروزان، دانش‌آموخته‌ی تاریخ دانشگاه شیراز).

۲. تاریخ تحولات سیاسی اجتماعی کرمان در عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۳. تدبیر و شمشیر؛ شیراز کانون مهم سیاسی و نظامی در سده‌های هفتم و هشتم هجری (مؤلف: دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، استاد گروه تاریخ دانشگاه شیراز).

۴. جغرافیای تاریخی شهر کرمان در دوران میانه: عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۵. جغرافیای تاریخی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر مصطفی ندیم، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شیراز).

۶. زندگی حافظ شیرازی؛ بر پایه‌ی اشعار نشانه‌دار تاریخی دیوان. (مؤلف: آقای منصور پایمرد، حافظ‌پژوه و مدرس کلاس‌های مرکز حافظ‌شناسی).

۷. زندگی خواجه‌ی کرمانی (مؤلفان: آقای دکتر محمدصادق بصیری، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه باهنر کرمان و خانم دکتر نازنین غفاری).

۸. زندگی سعدی شیرازی. (مؤلف: دکتر جواد بشری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران).

۹. فرهنگ عامه در آثار خواجه‌ی کرمانی. (مؤلف: دکتر محمدرضا صرفی، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۱۰. فرهنگ مردم شیراز در دوره‌ی سعدی و حافظ. (مؤلفان: دکتر فرزانه معینی، دکتر مدینه کرمی و دکتر انسیه هاشمی، دانش‌آموختگان زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز و دکتر ابراهیم اکبری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت).

۱۱. کتیبه‌ی شکسته؛ شناخت‌نامه‌ی مختصر بزرگان نامدار شیراز و فارس در سده‌های هفتم و هشتم هجری. (مؤلف: دکتر مهدی فاموری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی یاسوج).

جزموارد یاد شده، «نمایه‌ی کتاب‌شناسی و مأخذ پژوهی سده‌ی هفتم و هشتم» و «اعلام تاریخی و جغرافیایی کلیات سعدی» نیز از موضوعات پژوهشی بود که به دلایلی به مرحله‌ی نهایی نرسید. در مراحل طراحی موضوعات و نگارش آن، ارتباط من با سفارش‌دهندگان اولیه، بارها دچار نوسان و وقفه‌های طولانی می‌شد، شرح این هجران و این خون‌جگر / این زمان بگذار تا وقت دگر، از همین رو برنامه‌ها را در مرکز حافظ‌شناسی پی‌گیری کردیم و قرارداد‌های تألیف با مؤلفان محترم را در برگه‌های رسمی با سربرگ آن مرکز تنظیم کردیم تا تعهد آن‌ها را خودم پذیرفته باشم و خوشبختانه به همه‌ی تعهداتم در برابر این بزرگواران (معمولاً زودتر از زمان مقرر) عمل کردم.

در مدت پژوهش، مؤلفان محترم برای همگامی با دیگر پژوهشگران گروه، نتایج پژوهش‌های خود را مرحله‌به‌مرحله گزارش می‌کردند و برای هماهنگی و هدایت مسیر تحقیقات نشست‌های گوناگون برگزار می‌شد؛ همچنین برای سرعت بخشیدن و سامان دادن به بخشی از کار، به‌ویژه در پژوهش مربوط به فرهنگ مردم شیراز در سده‌ی هفتم و هشتم و آثار سعدی و حافظ، برنامه‌نویسی و تولید یک نرم‌افزار به آقای دکتر احسان رئیسی (عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان) سفارش داده شد. این نرم‌افزار نیز پس از چندین جلسه گفت‌وگو تهیه شد و گروه پژوهشی فرهنگ مردم شیراز کار خود را در قالب همین نرم‌افزار سامان دادند.

در میانه‌های کار بود که متوجه شدم طرح ساخت سریال، از پیشنهاد‌های آقای سیدنتقی سهرابی، مدیر صدا و سیما، مرکز فارس به بنیاد یادشده بوده است؛ از همین رو در پیوند با چگونگی این طرح و آینده‌ی آن چندین نشست گفت‌وگونیز با ایشان برگزار شد.

پس از پایان یافتن تحقیقات، گزارش همه‌ی پژوهش‌ها که در قالب کتاب تهیه شده بود، بررسی و برای تکمیل کار و ارزیابی به داوران متخصص سپرده شد؛ سپس مؤلفان محترم، متن‌ها را بر پایه‌ی پیشنهاد‌های اصلاحی داوران بازخوانی و اصلاح کردند. کتاب‌ها برای ویرایش و هم‌سان‌سازی به گروه ویراستاری گنجینه (زیر نظر خانم الهام خواست‌خدایی) سپرده شد تا برای انتشار آماده شود. گروه ویراستاری بر پایه‌ی شیوه‌نامه، کتاب‌ها را ویرایش کردند؛ اما در مواردی اندک نیز به خواست مؤلفان که هم‌سان با شیوه‌نامه نبود، گردن نهادند.

امروز که این پژوهش ارزنده سامان یافته و با همه‌ی دشواری‌ها و فراز و فرودهایش، که بهتر است بدان نپردازم!، به پایان رسیده است، بسیار خوشبخت و خرسندم که با تلاشی دوساله مجموعه‌ای از آثار ارزشمند، همچون دانشنامه‌ای کاربردی، فراهم آمده و در اختیار خوانندگان و خواهندگان آن قرار گرفته است. این مجموعه‌ی ارزشمند که اکنون با نام «دو سده سخنوری» انتشار می‌یابد، برگ زرین دیگری است که بر کارنامه‌ی فرهنگی و علمی مردم شیراز و کرمان افزوده می‌شود.

در پایان از آقای مهدی حسینی که پیشنهاد نخستین را دادند و از آقای مجید شمس‌الدین، مدیر محترم نشر خاموش، که در مراحل فرجامین (مرحله‌ی ویراستاری) از این مجموعه با خبر شدند و با اشتیاق به انتشار آن همت گماشتند، سپاس‌گزارم و خود را وام‌دار همه‌ی بزرگوارانی می‌دانم که از آغاز تا انجام این کار، به شیوه‌های گوناگون همکاری و دستگیری کرده‌اند. اگر یادکرد نام همه‌ی آن‌ها ممکن نباشد، از یادکرد سپاس‌انگیز نام این عزیزان که در جایگاه‌های مختلف (مؤلف، داور، مشاور، ویراستار، صفحه‌آرا و...) همراهی کرده‌اند، ناگزیریم؛

خانم‌ها: سحرپور مهدی زاده، دکتر صدیقه جابری، مهناز جوکاری، دکتر فهیمه حیدری، الهام خواست‌خدایی، صبا دباغ‌منش، دکتر منیژه عبداللهی، دکتر نازنین غفاری، دکتر مدینه کرمی، دکتر فرح نیازکار، دکتر انسیه هاشمی و به‌ویژه دکتر فرزانه معینی که با همدلی همیشگی و همراهی ستودنی خود، هماهنگ‌کننده و سامان‌دهنده‌ی بسیاری از امور بودند.

و آقایان: دکتر ابراهیم اکبری، دکتر نصرالله امامی، دکتر حسن باستانی راد، دکتر جواد بشری، دکتر محمدصادق بصیری، منصور پایمرد، دکتر هادی پیروزان، دکتر محمد جعفری قنواتی، دکتر مجتبی خلیفه، دکتر اصغر دادبه، دکتر حسن ذوالفقاری، دکتر احسان رئیسی، دکتر جمشید روستا، ایرج زبردست، سید تقی سهرابی، دکتر محمد رضا صرفی، دکتر مهدی فاموری، دکتر سید ابوالقاسم فروزانی، علی قادری، دکتر محمد حسین کرمی، دکتر کورش کمالی سروستانی، مهندس حسن محبوب فریمانی، دکتر محمود مدبری، سید محمد حسن نبوی زاده، دکتر اکبر نحوی، دکتر مصطفی ندیم، محمد نظری، مجید نیک‌پور و مسعود هوشیاری.

کاووس حسن‌لی

تابستان ۱۳۹۸ - دانشگاه شیراز

بهره‌ی نخست

کلیات

